

РОДИННА ЛЕКСИКА В КОНТЕКСТІ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ (КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНИСНИЙ ПІДХІД)

FAMILY VOCABULARY IN THE CONTEXT OF NONVIOLENT COMMUNICATION (COMMUNICATIVE-ACTIVITY APPROACH)

Стаття присвячена актуальним питанням дослідження родинних номінацій у площині ненасильницького спілкування. Розроблено методичну організацію та поетапну підтримку процесів формування згаданої лексичної компетенції; лінгвістично-креативного світогляду; власних експериментальних зусиль (комунікативно-діяльнісний підхід). Крім того, спроектовано ефективність засвоєння навчального матеріалу крізь призму виховання свідомого ставлення до міжособистісної взаємодії та суб'єктивної відповідальності за сценарій буття; закономірності засвоєння відповідної термінології в контексті окресленої розвідки на уроках української мови.

Серед умов, які забезпечували результативність вивчення досліджуваних одиниць, визначено необхідність різноаспектних спостережень; вироблення правил комунікативно-діяльнісної взаємодії; формування культури взаємної підтримки в родині та між громадянами країни загалом.

Установлено черговість виконуваних видів робіт, які взаємопов'язані з лінгвістичним матеріалом і власними креативними міркуваннями. Звернено увагу на необхідність започаткування словника вираження почуттів і емоцій із метою подолання відчуження від природного стану співпереживання; установлення причинно-наслідкових зв'язків; трактування закономірностей впливу на майбутні генерації. Для прикладу: озвучення спостережень, вільних від оцінок і суджень; вираження переживань; висловлення очікуваних потреб і прохань через конкретні дії, виконувани якимось особами.

Зроблено висновки про подальшу перспективність опрацювання досліджуваних номінацій у руслі вказаного напрямку (комунікативно-діяльнісний підхід); наголошено на можливості інтенсифікації процесів засвоєння навчального матеріалу, як-от: опанування тактики порозуміння (за М. Розенбергом); творчого застосування СІТ, обговорення висновків, вражень, здобутого досвіду життя тощо.

Ключові слова: родинна лексика, комунікативно-діяльнісний підхід, родинна лексична компетенція, ННС, мова суджень (шакала).

The article is devoted to topical issues of the study of family nominations from the perspective of NVC. The methodical organization and step-by-step support of processes of formation of the mentioned lexical competence; linguistic and creative mindset; personal experimental efforts (communicative-activity approach) are developed. In addition, the effectiveness of learning material through the prism of educating a conscious attitude to interpersonal communication and subjective responsibility for the private scenario of existence; regularities of mastering the relevant terminology in the context of the outlined research at Ukrainian language lessons are projected.

Among the conditions that ensured the effectiveness of the study of the investigated units the need for multifaceted observations; elaboration of the rules of communicative-activity interaction; formation of a culture of mutual support in a family and between the citizens of the country as a whole are determined.

The order of the types of work performed, which are interconnected with the linguistic material and one's own creative considerations, is established. Attention is drawn to the need of initiating a dictionary of expressing the feelings and emotions in order to overcome the alienation from the natural state of empathy; establishing a causal link; interpretation of patterns of influence on future generations. For example, announcing observations free from assessments and judgments; expressing feelings; reflecting expected needs and requests through specific actions performed by certain people.

Conclusions are made about the further prospects of elaboration of the researched nominations in the specified direction (communicative-activity approach); emphasis is placed on the possibility of intensifying the processes of learning the material, such as mastering the tactics of mutual understanding (according to M. Rosenberg); creative use of IT, discussion of conclusions, impressions, life experience, etc.

Key words: family vocabulary, communicative-activity approach, family lexical competence, NVC, language of judgments (language of jackal).

УДК 373.5.016:811.161.2]:37.015.3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-2.16>

Рудюк Т.В.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри української мови
та методики її навчання
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя,
докторант кафедри стилістики
української мови
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми в загальному вигляді. У житті кожного індивіда має залишатися місце для співпереживання, взаємної віддачі та служіння один одному. Уважаємо, що із зазначеними поняттями тісно взаємопов'язана дефініція мовної ідентичності, яка, у свою чергу, не обходиться без відповідної їй культурної ідентичності, бо і мова, і культура є не зовнішніми ознаками людини, яких можна легко набути, а внутрішніми сутностями, складовими частинами її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості [1, с. 350].

У зв'язку з наведеними міркуваннями переконані, що вивчення названих одиниць у контексті ненасильницького спілкування (далі – ННС) (комунікативно-діяльнісний підхід) містить обґрунтований резерв для формування згаданої компетенції; переосмислення фактів життя; забезпечення необхідного балансу розвитку особистості та належної взаємодії між членами роду, держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці засвідчують, що зазначена практика здатна змінити світ і кожного, оскільки динамічні комунікативні техніки М. Розенберга дозволяють

трансформувати характер конфліктів до значно нижчої напруженості, перетворити його на мирний діалог, створювати глибокі емоційні зв'язки в сім'ї, із друзями, іншими людьми [2, с. 6].

Отже, на часі розгляд нових аспектів вивчення родинних лексем, як-от: у контексті виховання культури ННС (комунікативно-діяльнісний підхід), з перспективою поширення між громадянами країни як одного зі складників загальної освіченості особистості. Такий, на нашу думку, має включати знання про засади безконфліктного спілкування, розуміння механізму виникнення ситуацій, усвідомлення чинників, які позитивно чи негативно впливають на характер взаємодії.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення родинної лексики в контексті ННС (комунікативно-діяльнісний підхід) не передбачено відповідним розділом навчальної програми української мови. Проте виокремлення досліджуваного матеріалу як складової частини мовознавчо-психологічної науки є сприятливим підґрунтям для формування згаданої компетенції; забезпечення необхідного балансу розвитку молодого покоління; розбудови та зміцнення української державності.

Мета статті. Проаналізувати місце досліджуваних одиниць у теорії та практиці ННС (комунікативно-діяльнісний аспект); установити умови для формування згаданої компетенції, гармонійного виховання та міжособистісної взаємодії молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Сучасна статистика невтішна: кожна четверта жінка страждає від домашнього насилля, яке починається з вербального рівня. Тож, із метою зменшення кількості вказаних показників, варто поміркувати над упровадженням у навчальний процес реальних кроків щодо подолання такої жорстокості. Наприклад, реалізувати техніку ННС у сім'ї на рівні використання родинних номінацій (комунікативно-діяльнісний підхід), оскільки саме така методика допомагає покращити стосунки; не піддаватися гніву / депресивним станам / відчуттям провини чи сорому; говорити та слухати зі співпереживанням; уникати шаблонів мислення, які призводять до стресу; знаходити спільну мову з рідними й іншими людьми.

Справді, названа техніка дозволяє:

- зростати індивідуально та свідомо використовувати досліджувані лексеми. Зруйнувати статус-кво вертикалі: дорослий / дитина; між психічним здоров'ям / нездоров'ям; злочином і законом тощо; звільнити людство від древніх патернів насилля;

- покращити батьківські та подружні взаємини; врятувати родину; налагодити стосунки з дітьми; встановити більш глибокі взаємини з рідними завдяки використанню зазначених комунікативних

інструментів, щоб такі не нагадували модель наказів і виконання команд, на кшталт: погана (-ний) дитина, чоловік, дружина, учень; гарна (-ий) дружинна / чоловік, учень, дитина;

- сприяє духовному розвитку, незважаючи на те, що це є водночас просто і складно;

- досліджувати взаємозв'язки, навчатися;

- здійснювати професійну терапію та медитацію, яка розвиває навички емпатії у власній професійній сфері;

- бути успішним.

Як відомо, основними рушіями історії виступає лють ідентичності та прагнення використати сили з метою захисту й забезпечення родини від зовнішнього насилля.

Так, Індія має давній, але основоположний принцип поведінки та способу життя – «Ахімсу». Її підвалинами є відмова від шкоди всьому живому: діями, словом, міркуваннями. Автор запропонованої методики опанував цю настанову на рівні свідомості та вчинків, надавав особливого значення якості уваги або вбудованому в агресію «Его», які здатні в будь-якій конфліктній ситуації замикати коло на позиціях «я, мені, моє».

Проте такий фундаментальний закон наголошує, що просвітлення не може досягти жодна особистість через наявність власних інтересів. У зв'язку із цим важливо змінювати не дії, а свідомість і спосіб мислення індивіда. Тобто кожна людина має подолати шлях, який ґрунтується не на ненаситних домаганнях, а на усвідомленому позбавленні від егоїзму. Водночас така відмова є безглуздою та неможливою в сучасному світі. Відповідь на порушені запитання простежуємо в короткотривалих митях існування того ж «Я» як глибокого задоволення, в умовах, коли природа, мистецтво або музика, досвід творчості, кохання, гра створюють відчуття дива. Однак ці стани з'являються або зникають, тоді як «Ахімса» є досить стабільною та незмінною, особливим шляхом людини, щоби стати тим, ким вона є насправді [2, с. 19]. Це – більш високий рівень свідомості, який визначає систему цінностей, за якою живе особистість.

Отже, розглянемо правила комунікативно-діяльнісної взаємодії під час використання родинної лексики в умовах причинно-наслідкових ситуацій реального життя (за М. Розенбергом):

І. Правило 1: давати від серця. Так, у найскладніших ситуаціях саме добро допомагає людям зберігати зв'язок із природою співчуття. Найперше розділене зі своїми близькими, потім із сусідами, однокласниками, колегами, випадковими перехожими й іншими, оскільки за кожним нападом агресії чи злості може критися нещасливе дитинство, розрив стосунків тощо.

ННС ґрунтується на мові й комунікативних навичках, які посилюють здатність залишатися людя-

ними в найскладніших ситуаціях. Відбувається не відкриття нових істин, а нагадування відомого, зокрема: як ми повинні ставитися один до одного [2, с. 24]. Це – своєрідний путівник, який переформатовує самовираження і процес слухання інших, причини подарунків ближньому: від усього серця, а не від страху, вини, сорому, бажання отримати щось взамін тощо. Оскільки лише перший тип презентів дозволяє насолоджуватися почуттям власної гідності, яка зростає, коли ми бачимо, як наші зусилля сприяють благополуччю інших.

У свою чергу, бажання дарувати від усього серця викликає неймовірно світло свідомості, скероване на чотири сфери, або складові частини ННС, зокрема: спостереження; почуття; потреби; прохання, тобто те, що збагачує наше життя [2, с. 25–26]. Зрештою, ми вчимося слухати більш глибоко, поважати, співпереживати.

II. Правило 2: спілкування, яке заважає співпереживанню, сприяє відчуженню від життя та потребує роботи над подоланням засудження, а саме:

– моралістичного: хороший / поганий; нормальний / ненормальний; відповідальний / безвідповідальний; егоїстичний / неегоїстичний; допустимий / недопустимий.

У світлі таких міркувань найбільше турбує / чи зовсім не обходить те, як кого назвати. Однак увага, зосереджена на процесах класифікації та визначенні рівнів неправильності, часто грає не на користь використання родинних номінацій та псує стосунки між людьми. Тобто такий аналіз іншого є радше вираженням власних потреб і цінностей, відчуженням від людей, певним видом насилля (вербальне, психологічне, фізичне), причиною якого є спосіб мислення, спрямований на пошуки причини конфліктів, а саме «неправильності» співрозмовника;

– порівняння як однієї з форм суджень. Для цього потрібно розпочати зіставляти себе з іншими (наприклад, з ідеальними за зовнішніми параметрами сучасних медіа чоловіком або жінкою); життєвими досягненнями людей, вибраних, так би мовити, «випадково». Зокрема, це може бути Вольфганг Амадей Моцарт, Білл Гейтс та інші;

– заперечення відповідальності (*Amtssprache*, або «офіційна мова»), тобто дії людей знаходять своє виправдання через зовнішні впливи, наприклад:

– незрозумілих сил (я був / була повинен (-а) так вчинити);

– стан, діагноз, особисту психологічну історію (зокрема, особа виправдовує пиятику хворобою алкоголізму);

– дію інших (фізичне покарання дитини через те, що вона вибігла на проїжджу частину);

– диктат влади (обман через наказ начальства);

– тиск групи (усі палять);

– інституційну політику, правила та розпорядження (змушений затримати через правила школи);

– ґендерні, соціальні, вікові ролі (не можу ходити на роботу, однак повинен (-на), бо я батько / чоловік / мати / жінка / дружина);

– неконтрольовані імпульси (я не міг (не могла) не з'їсти цей шоколадний торт) [2, с. 35].

Тобто необхідно замінити мову, яка передбачає відсутність вибору, на мову, яка його приймає, оскільки людина стає надзвичайно небезпечною, коли не усвідомлює власної відповідальності за вчинки, думки та почуття [2, с. 36];

– вимог (мають глибоке філософське та політичне коріння), недотримання яких може спричинити звинувачення або покарання. Загрозлива форма комунікації в культурі, особливо серед людей, які обіймають високі посади. Проте ніхто ніколи й нікого не може змусити виконувати будь-що. Думка про те, хто та чого заслуговує (винагородити або засудження), блокує співпереживання.

III. Правило 3: спостереження без оцінювання. Важливо навчитися розділяти ці два поняття, оскільки ми маємо уникати критики іншого.

Так, спеціаліст із семантики Уендел Джонсон вказував на недосконалість нашої мови як відносно статичного інструменту. Науковець наголошував на існуванні світу процесів, змін, функцій, взаємин, росту, взаємодії, розвитку, навчання, співробітництва, складностей, які потребують такої ж мови [2, с. 41]. Його колега Рут Бебермеєр зауважувала, що варто не змішувати те, що ми бачимо, з нашими судженнями. Наприклад, те, що може оцінюватися як лінь, насправді може бути втомою.

Безперечно, багатьом із нас важко спостерігати без засудження, критики й інших форм аналізу. Проте, як переконував індійський філософ Джидду Кришнамурті, найвищою сходинкою до розвитку людського розуму є наявність спостережень, вільних від критики [2, с. 43].

Для наочності аргументації пропонуємо ознайомитися з поезією, створеною людиною – символом свого часу – Булатом Окуджавою, його віршем «Засудіть спочатку себе самого <...>». Після цього опрацювати таблицю 1 (див. Табл. 1), виконати вправи та розглянути малюнок-схему.

Вправа 1. Спостереження чи оцінювання?

Виберіть спостереження, які, на Вашу думку, вільні від оцінок.

1. Вчора тато / мама / сестра / брат <...> розлютився на мене без жодної причини.

2. Вчора ввечері тато / мама / сестра / брат <...> гриз / гризла нігті, коли дивився/-лася телевізор.

3. Під час наради тато / мама / сестра / брат <...> не запитав (-ла) моєї думки.

Формування та набуття практичних навичок вільного спостереження

Вияв у мовленні	Приклад спостереження з оцінкою	Приклад вільного від судження спостереження
Опис якостей без вказівки на те, що це особиста думка того, хто оцінює.	Тату, мамо, донечко, сину <...>, ти занадто щедрий/-а.	Коли я бачу, як ти віддаєш усі свої гроші на обід іншим, я думаю, що ти виявляєш надмірну щедрість.
Уживанням дієслів з оціночним значенням.	Сину, донечко <...>, ти завжди тягнеш до останнього.	Син/донька починає готуватися до екзамену напередодні ввечері.
Тон, який передбачає, що Ваші думки, почуття та наміри щодо іншої людини правильні.	Тату, мамо, сину, донечко <...>, ти не можеш розібратися в цій роботі.	Я не думаю, що вона/він не зможе розібратися в цій роботі. Чи: вона сказала, що вона не може розібратися в цій діяльності.
Підміна прогнозування передбаченням.	Донечку, сину, якщо ти не будеш правильно харчуватися, то матимеш проблеми зі здоров'ям.	Боюся, якщо ти не будеш правильно харчуватися, то, можливо, матимеш проблеми зі здоров'ям.
Узагальнення, підкріплені конкретними прикладами.	Квартиронаймачі (чоловіки/жінки/ родини) не турбуються про свою територію.	Я не бачив, щоб сім'ї квартиронаймачів робили ремонт у будинку.
Заперечення здібностей і можливостей, висловлення власної істини.	Тато / брат погано грає у футбол.	Тато / брат не забив жодного гола за 20 матчів.
Уживання прислівників, прикметників для побудови абсолютизованого твердження без вказівки на те, що це – оцінка.	Він/вона потворний/-а.	Мене не приваблює його/її зовнішність.

4. Мій батько – хороша людина.

5. Тато / мама / сестра / брат <...> занадто багато працює.

6. Тато / мама / сестра / брат <...> – агресивний (-а).

7. Цього тижня тато / мама / сестра / брат <...> кожного разу приходив (-ла) першим (-ою).

8. Мій / моя син / донька часто не чистить зуби.

9. Тато / мама / сестра / брат <...> сказав (-ла) мені, що в жовтому я виглядаю не дуже добре.

10. Коли розмовляю з тіткою, то вона мені жаліється.

Правильні відповіді: 2, 3, 7, 9.

Психолог Роло Мей констатує той факт, що зрілі люди здатні диференціювати власні почуття на найрізноманітніші нюанси, однак для багатьох цей діапазон надто обмежений [2, с. 49]. Складності розпізнавання та вираження емоцій, на думку науковця, найбільше характерні для представників таких професій, як юрист, інженер, поліцейський, керівник, кадровий військовий тощо, тобто людей, які працюють у сферах, де професійна етика не сприяє вираженню емоцій [2, с. 50]. За умови, коли особа не здатна демонструвати почуття, – така ситуація стає важким випробуванням для її родичів [2, с. 50].

IV. Правило 4: прояв власної вразливості, який може допомогти вирішити конфлікти. Наприклад:

Я погано граю на гітарі.

Я відчуваю розчарування, коли граю на гітарі.

Я незадоволений/-а собою, коли граю на гітарі.

Я злюся на себе, коли граю на гітарі.

V. Правило 5: створення словника для вираження почуттів / емоцій. За умови задоволення наших потреб ми можемо відчувати себе по-різному, наприклад: *безтурботними; вдячними; блискучими; бадьорими; жвавими; натхненними; веселими; уважними; захопленими; збудженими; гордими; добродушними; задоволеними; дружелюбними; живими; життєрадісними; турботливими; зацікавленими; заінтригованими; захищеними; дивовижними; радісними; допитливими; люблячими; миролюбними; ніжними; небайдужими; жвавими; оптимістичними; оновленими; відважними; відкритими; спокійними; щасливими; упевненими; задоволеними; урівноваженими; енергійними* тощо.

За умови незадоволеності: *апатичними; безжиттєвими; безрадісними; байдужими; неспокійними; безпомічними; розбурханими; напруженими; схвильованими; винними; ворожими; в'ялими; сумними; депресивними; жалібними; замкнутими; злими; змученими; наляканими; ледачими; напруженими; недовірливими; недружелюбними; нервовими; нестабільними; нетерплячими; незадоволеними; низькими; нудними; самотніми; жорстокими; зневіреними; пасивними; підозрілими; понурими; розбитими; розгніваними; розчарованими; засмученими; розгубленими; тривожними; сердитими; сонними; тривожними; пригнобленими; похмурими; пригніченими; жахливими; втомленими; фрустрованими; похмурими; холодними; шокваними* тощо.

Складання індивідуального словника слів, які допомагають якомога точніше визначати емоції,

допомагає в подальшому установлювати контакт [2, с. 61], будувати речення, які сприятимуть кращому порозумінню, наприклад:

- Мамо, мені жаль, коли ти йдеш.
- Тату, мені страшно, коли ти так говориш.

Тобто така практика передбачає розвиток різних ліній інтелекту, яких, як відомо, існує понад 20 (когнітивний (логічний), емоційний, тілесний, міжособистісний (забезпечує зв'язки людей один з одним), внутрішній, моральний, духовний, естетичний, музичний та інші), оскільки доросла людина з розвиненим когнітивними показниками може бути досить розумною, але нещасливою.

Отже, розглянемо безпосередньо тактику порозуміння за М. Розенбергом, а також етапи її впровадження з використанням відповідних номінацій:

1. Висловлення фактів, озвучення спостережень:

– Донечку, сину, тату, мамо <...>, коли я бачу твій розкиданий одяг; зламаний кран; невимитий посуд, незастелене ліжко <...>.

2. Вираження власних почуттів, пов'язаних із названими фактами:

– коли ти так робиш, я відчуваю злість; обурення; роздратування; мене це засмучує <...>.

3. Висловлення очікуваних потреб або прив'язування почуттів до вимог:

– я потребую більшого порядку в будинку, як-от: акуратно складеного одягу; відремонтованого крана; чистого посуду, коли ти не чуєш мене, я почувую себе неважливою тощо.

4. Висловлення прохання, яке має виражати конкретну дію:

– Донечку, сину, тату, мамо, я б хотіла (хотів), щоб ти вимкнув гру / комп'ютер / телефон і ми зараз пішли в парк (як і домовлялися); чи не міг (могла) б ти скласти свої речі; відремонтувати сьогодні кран; вимити посуд відразу після їжі? <...>

Зауважимо, що важливою складовою частиною останнього етапу є готовність учасника практики почути «ні» у відповідь, оскільки прохання не має бути вимогою або наказом і, у свою чергу, здатне спровокувати опір. До того ж М. Розенберг пропонує досить метафоричні поняття для кращого розуміння, як-от:

– «Мова суджень» (далі – МС) як мова шакала;

– ННС – мова жирафа, яка передбачає екологічне висловлення власних потреб і почуттів тощо.

Мусимо погодитися, що багатьом україноцям важко даватиметься диференціювання спостереження, потреб і емоцій; ще важче – виокремлення таких за критикою реципієнта, пов'язування з позитивно забарвленою досліджуваною номінацією. Так, унаслідок вислуховування зауважень людина може проходити різні варіанти реакцій:

1. Відчуття провини чи сорому.
2. Звинувачення або злості.

Техніка ННС дозволяє висловлюватися екологічно: «Коли ти називаєш мене поганим/-ю чоловіком / дружиною / донькою / сином <...>, я відчуваю апатію і байдужість до роботи, бо мені потрібні визнання моїх зусиль і ввічливість у нашому спілкуванні». Або: «Ти (мамо / тату / сину / донечко, турбуєшся, що наш проєкт буде виконано неякісно або невчасно?» (як спроба зрозуміти, яка потреба стоїть за недобррозичливою реакцією реципієнта).

Тобто за умови відмови від загальноприйнятих ярликів оцінки чи суджень на першому етапі ми можемо з'ясувати, які власні потреби мають наші близькі.

Вправа 2. За допомогою техніки ННС та відповідних родинних номінацій спробуйте описати й апробувати проблемну ситуацію із близькими. Поділіться враженнями від виконаної вправи та рішенням життєвої проблеми.

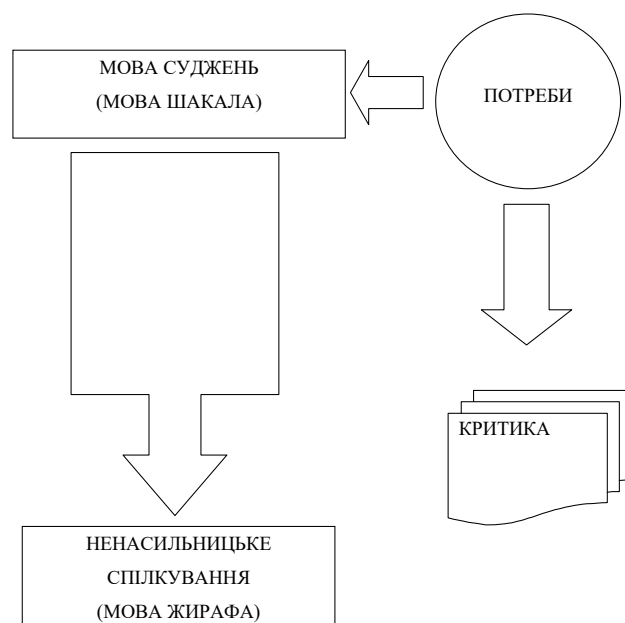

Рис. 1. Малюнок-схема ННС

Висновки. Отже, дослідження місця родинних лексичних номінацій у теорії та практиці ННС (комунікативно-діяльнісний підхід) має досить сприятливий ґрунт для формування згаданої компетенції, забезпечення необхідного балансу розвитку особистості; гармонізації міжособистісних взаємин; розбудови та зміцнення української державності з перспективою подальших наукових спостережень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 607 с.
2. Розенберг М. Язык жизни. Ненасильственное общение. София Медиа, 2015. 62 с.